

Dr. BELLOWS HENRIK EMLÉKÉRE.

Dr. Bellows Henrik, a hirneves amerikai unitárius lelkész és kitünő szónok, folyó év január hó 30-án, életének 68-ik évében, 43 évi papi szolgálat után váratlanul meghalt. Nemcsak az egyházi, hanem a politikai lapok is Amerikában és Angliában a legnagyobb részvétellel emlékeztek meg róla; s úgy tüntették fel, mint egy valóságos minta-embert. Az amerikai s angol unitárius papok a közelebbi vasárnapokon mind róla beszéltek s hallgatóikat az ő nemes és bámulatos példája követésére buzdították. Az ő élete olyan gazdag nemes tettekben s humanus cselekedetekben, hogy nem tudjuk mit emeljünk ki a sok szép jellemvonás közül, miket róla angol és amerikai hit-rokonaink egész rajongó szeretettel és lelkesedéssel elmondanak. Mi különösen, mint lelkészt, mint valódi hivatott apostolát az unitárius vallásnak, kívánjuk feltüntetni.

Egy bostoni kereskedőnek volt a fia s már 7 éves korában mondogatta, hogy belőle pap lesz. Kitünő nevelésben részesült; a latin, görög, francia, olasz és német nyelveket jól birta. Theologiai tanulmányait Cambridge-ben a „Harvard“ egyetemen végezte. Channing volt az eszményképe és mestere. S azt jegyzi meg egyik szónok, hogy a Channing művét az Egyesült Államokban ő folytatta tovább s fejezte be. Először Mobilebe hívták meg lelkésznek 3000 dollár évi fizetéssel (6000 frt), de itt, a rabszolga kereskedés szomorú látványától megirtózva, kevés ideig maradt s elment New-York-ba, hol a „First Congregational Church“-nek lett lelkésze. E volt itt az első unitárius ekklézsia. S minő változás van ma az unitáris-must illetőleg! Dr. Bellowsnak a New-Yorkba menetele fontos eseményt képez az amerikai unitáriusok egyháztörténelmében. 1839-ben jan. 2-án szentelték fel, s így az utolsó prédikációja, melyet halála előtt tartott, paposkodásának 44-ik évére esett. Az ekklézsia, mikor oda ment, szegény, gyenge és csaknem oszlófélben volt; de az ő vezetése alatt virágzásnak indult. Mint kitünő szónok és felolvasó, rövid idő alatt nagy nevet vívott ki magának, s egy ember-öltőn keresztül ő volt a legkedveltebb és népszerűbb szónok minden nyilvános alkalomnál Amerikában. Kis ekklézsiáját bámulatos gyorsasággal népessé teremtette, s a „Divine Unity“ (istenegység) templomot építtette. Később ez sem lévén már elég hallgatóinak a befogadására, a gyönyörű „All-Souls“ (minden lelkek) templom épült számára, mely maig is a nevezett ekklézsia tulajdona. Hogy

minő szellemben működött s milyen volt az ekklézsiája: tanúsítja az, hogy évenként 40—50 ezer frt jövedelme volt. Hogy minő küzdelmeket s akadályokat kellett New-Yorkban kezdetben legyőznie: álljanak itt saját szavai s az ő kitartó munkássága szolgáljon mintegy bátorító példaul nekünk is a mi budapesti vállalatunk kivitelére.

„Midőn ez idegen városba jöttem — így szól — nagy feladat állott előttem. Oriási lelki erőre s kitartásra volt szükségem, hogy amaz ellenséges felekezetek között, melyek megvetéssel, bizalmatlansággal és utálattal viseltettek a mi hitünk iránt, megállhassak. Valójában nagy bátorsággal kellett annak a világi embernek birnia, a ki abban az időben unitáriussá mérészelt lenni. Aztán az unitárius testületben sem volt akkor egység. A bigottságon kezdve a materialismusig ezer meg ezer akadálylyal állottam szemben: szóval egész philisteusi harcot kellett vívnom. E nehéz küzdelembe szinte belehaltam. Egy alkalommal a 10-ik év végén, a szószékbén elájultam s csaknem egy évig betegeskedtem. És mind ez a túlterhelt munkás-ság s az idegek kimerülése miatt történt. De ekklézsiám hovatovább mindinkább növekedett, erősödött s oly individualis jellegét öltött, mely ismertté és tiszteltté tette. Husz év alatt pedig oly solid és szabad testületté fejlődött, melynek befolyásra és tekintélyre nézve nem volt párja a városban; a mi pedig a jellemet és vallásos hitet illeti, nem volt párja sehol. Valójában szinte hihetetlen, hogy milyen ritka műveltségű és nemes lelkületű férfiak és nők alkották gyülekezetünket; s hogy minő hatást gyakoroltak az ekklézsiánk tagjai ugy a város, mint az ország ügyeire: az igazán kivételes. És hogy ez eredményt sikerült elősegítenem: az életemnek legfőbb dicsősége és öröme.“

Dr. Bellows csakhamar megbizott vezetője lett az amerikai unitárius ügyeknek. Mindenütt ott volt szóval és tettel. Hogy az „Antioch Collegium“ az unitáriusok kezébe került, azt az ő előrelátásának s erélyének lehet köszönni. Hanem a „Harvard“ papnevelő intézetnek maradt mindvégig loyális fia. Ennek javára többet gyűjtött 140 ezer dollárnál. A meadville-i papnevelő intézet szintén az ő munkássága által nyert szélesebb alapot. Semmi sem került ki az ő figyelmét, a mi által az unitárius eszméket terjeszteni lehetett. Több lapot szerkesztett minden anyagi haszon nélkül. Ilyenek voltak: „Christian Inquirer“, „Liberal Christian“, „Christian Examiner“. Száz meg száz vallásos tartalmu tract (röpirat) jelent meg tőle, a mint az alkalom kívánta. Beszédjeiből egy kötetet adott ki, melyben theologiai ismeretének gazdag tárházát mutatja be.

Hale jeles egyházi író ugy nyilatkozik, hogy az amerikai unitárius írók közül, Clarke-ot kivéve, senkinek sem olvasta az orthodox papság a beszédeit annyira, mint az övét; s még pedig egyfelől némi féltékenységgel, másfelől pedig nagy

gyönyörűséggel. Különösen a szónoklati remek beszédek közé tartoznak azok, melyeket a Channing születésének századik évfordulója, s a Channing emlék-templom felszentelése alkalmával tartott. Minden irodalmi termékét: választéki tisztaság, könnyedség, gazdag képzelő tehetség, nagy szónoki erő, s a szemlélő és reflektáló képességnek szerencsés egyesítése jellemzik. Főleg mint röktönző szónok páratlan volt az Egyesült Államokban. Midőn az unitárius elvek iránti hő szeretet által lelkesítve szónokolni kezdett: ékesszólása leirhatatlan és ellenállhatatlan volt. Vallási dolgokban inkább conservatívnak mondható. Szerinte a Katholicismus a hitet a szabadság feláldozása árán ápolja; a protestantismus pedig szabadságra vezethetne hit nélkül. Ő abban a meggyőződésben volt, hogy a protestantismus elvei tulságba vive, veszélyeztethetnék az erkölcsöt és társadalmi rendet.

Dr. Bellows a valódi szeretet és hit embere volt. Mint emberbarát szintén kitörölhetetlen betűkkel írta be nevét honfitársai szívébe. Ugyanis a polgárháboru kitörésekor mindjárt egy „egészségügyi bizottság“ (Sanitary Commission) felállítását indítványozta, melynek elnökéül 1862-ben Lincoln köztársasági elnök őtet nevezte ki. A „Daily News“ szerint: „hasznosabb szolgálatot ez időben senkisémet tett hazájának, mint Dr. Bellows; ő volt e bizottságnak vezető feje s éltető lelke. Hol szomorúság s kétségbeesés volt: ott mint optimista jelent meg.“ S e terhes hivatal mellett is minden vasárnap predikált ekklézsiájában, kivéve egy esetet, a midőn Californiába utazott, mely alkalommal az „arany államból“ egy millió dollárnál többet hozott a sebesültek ápolási költségei fedezésére.

Nagy érdeme Dr. Bellowsnak az, hogy az amerikai unitárius ekklézsiákat ő hozta szorosabb és solidárisabb kapcsolatba egymással. A polgárháboru bevégezésével hatalmas befolyását s nagy népszerűségét arra használta fel, hogy a szét-szorva levő unitárius egyházakat egy solid szervezet által egyesítse. Így hozta létre 1865-ben a „Nemzeti Conferenciát“, melynek elnöke volt 1880-ig.

Dr. Bellows a „Nemzeti Conferenciában“ is főszerepet vitt s ő volt az amerikai unitáriusoknak, ha nem is hivatalos, de valóban elismert feje. Ő maga is érezte, hogy: szinte egy püspök teendőit kell teljesítenie. Nagy befolyásának teljes tudatával bírt, de avval sohasem élt vissza. Sok esetben inkább lemondott a maga nézete érvényesítéséről, mintsem ezáltal meghasonlást idézzen elő. Kitüntetésekre nem vágyott. Papi hivatalát nem mellékes, hanem egyetlen és legelső kötelességének tartotta. Főtörekvése oda irányult, hogy embertársait a szeretetben Krisztushoz hasonlókká tegye. Világra szóló munkát, mely hírnevét megalapítaná nem irt; ő másként akarta hivatását betölteni: a közéletnek, a közügyeknek volt fáradhatatlan munkása. Ezért mondá Clarke, hogy: „ő azon

emberek közé tartozott, a kire szükségünk lenne, hogy örökké éljen.“ Az unitárius névnek, mely iránt Amerikában is sokáig előítéletesek voltak, nagy tiszteletet s elismerést szerzett. S hogy az unitarismus a közelebbi időben oly szép virágzásnak indult, s oly nagy hatalommá lett az Egyesült Államokban: kétségkívül ebben Dr. Bellowsnak oroszlánrésze van. Méltán tehetők tehát a róla való megemlékezés egyik czikkének ezt a czimet: „A lehullott cedrus.“ Méltó az az általános részvét, mely a bánatos özvegy és két fiu vesztésében osztozik.

Hát vajjon minket nem ért-e nagy vesztés az ő váratlan elhunytában? . . . De igen; mert ő nemcsak nekünk unitáriusoknak, hanem általában a magyar nemzetnek is őszinte, lelkes barátja volt. E sorok írójának szerencséje volt személyesen is ismerni s vele baráti viszonyban lenni. Mikor 1872-ben, Londonban, először vele találkoztam, legelső szava is a volt: „Önöknek csak egy nagy profétájuk s rendkívüli emberük volt: Kossuth. Nagy örömmel gyűjtöttem pénzt felolvasásaim által az ő s többi hontalan társai számára.“ Midőn 1873-ban, Budapesten, az első unitárius Conferentiát tartottuk az angol és amerikai hitrokonok részvételével: Dr. Bellows volt a legelső, ki a Conferentiában résztvett Hale urat bazarérkeztekor üdvözölte s a Channing és Pristley tanszékek költségei fedezésére kívánt összeg gyűjtéséhez nagy mértékben hozzájárult.

Legnagyobb gyönyörűségét abban találta, hogyha vagy egy új unitárius templomot nyithattak meg. Folyó évi jan. 3-ról kelt levelében így ír egyik londoni barátjához: „A mi célunk az, hogy az unitárius ekklézsiák számát szaporítsuk; mert valahányszor egy új templomot építünk, meg vagyunk győződve, hogy egy olyan fát ültettünk el, mely a jövő nemzedék számára a szabadság és igazságosság gyümölcsét fogja teremni.“ Ily nyilatkozat után elképzelhetjük, hogy mily örömmel vette a budapesti állandó unitárius ekklézsia megalakulásának híret. S a mint a mult ősszel itt járt Allen tanár hitrokonunk írta, egész lelkesedéssel ígérte meg szives közreműködését a magyarhoni unitáriusok ügye érdekében. Fájdalom! nemes szándékában meggátolta a halál. Pályafutását munka közt végezte be. Utolsó utja is missio volt az unitárius ügy érdekében. Az elhunyt derék lelkész egész életét az unitarismus terjesztésére szentelte s példát adott nekünk, hogy a mint ő cselekedett, mi is úgy cselekedjünk. Vajha számos követői akadnának mind közöttünk, mind a tengeren túl levő hitrokonink között!

KOVÁCS JÁNOS.